

УДК 349.22

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.27>

Максим Панченко,
канд. юрид. наук, адвокат

ПРАВО НА ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ У СВІТЛІ КОНЦЕПЦІЇ ГІДНОЇ ПРАЦІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

У статті аналізується концептуальна сутність права на захист трудових прав у контексті сучасної концепції гідної праці державних службовців в Україні. Автором встановлюється соціально-правова значущість захисту трудових прав державних службовців й окреслюється зв'язок забезпечення права на захист трудових прав з іншими можливостями реалізації держслужбовцем права на гідну працю. У висновках формулюється визначення поняття «право державних службовців на захист трудових прав», а також підсумовуються інші результати проведеного дослідження, на основі яких визначається концептуальна сутність досліджуваного права. Визначено, що забезпечення права держслужбовців на захист трудових прав є фундаментальною гарантією гідної праці та важливим елементом правового механізму забезпечення гідної праці вказаних суб'єктів трудового права. З'ясовано, що право державних службовців на захист трудових прав – це матеріальне суб'єктивне право, виражене у можливості держслужбовця звертатись до певних способів захисту, застосовувати заходи правового характеру для відновлення його порушеного чи оскарженого права. При цьому у загальному концептуальному сенсі право державних службовців на захист трудових прав є правом, на якому вибудовується фундамент належного функціонування правового механізму гідної праці державних службовців, адже дозволяє у кожному конкретному випадку виправити недоліки впровадження концепції гідної праці на державній службі, а також негативну практику реалізації положень чинного законодавства та договорів, в яких ця концепція вже втілена. Зроблено висновок, що право державних службовців на захист трудових прав є: 1) показником того, що держава, яка є роботодавцем для держслужбовця, є правовою та соціальною державою; 2) основою для нормальної реалізації державним службовцем усіх інших трудових прав і законних інтересів, якими характеризується його правовий статус (невиправдане звуження права держслужбовців на захист трудових прав призводить до суттєвого дисбалансу сторін службово-трудова правовідносин, результатом чого є загальне зниження рівня гідної праці на державній службі та поступова маргіналізація державних службовців); 3) одним з найважливіших практичних утілень активізації функціонування правового механізму забезпечення гідної праці держслужбовців; 4) індикатором якості впровадження концепції гідної праці на державній службі.

Ключові слова: гідна праця, державна служба, державний службовець, право на захист, трудові права.

Постановка проблеми. Праця протягом всього періоду існування людської цивілізації виступає однією з базових моделей взаємодії людей в суспільному житті, а також фундаментальним процесом взаємодії людини з природою. Крім того, погодимось з думкою, що праця зумовлює фізіологічний та духовний рівень життя людини і суспільства, тобто є носієм культурного коду суспільства. У цьому контексті саме праця є «джерелом досягнення суспільного прогресу» [1, с. 4]. Саме тому феномен праці може та повинен осмислюватись крізь призму юридичної науки, зокрема й науки трудового права, адже предметом трудового права є трудові правовідносини.

Закономірно, що феномен праці найбільш широко та глибоко досліджується саме

юристами-трудовамиками (В.М. Андріївим, С.Я. Вавженчуком, Л.Ю. Величко, В.С. Венедиктовим, С.В. Вишновецькою, В.В. Волинцем, Н.Д. Гетьманцевою, Т.А. Занфіровою, М.І. Іншиним, С.І. Кожушко, А.Р. Мацюком, М.В. Писаревою, Я.А. Одовіченою, О.І. Процевським, Д.І. Сірохою, Р.І. Шабановим, В.І. Щербиною, О.М. Ярошенком та ін.), хоча, звісно, цей феномен осмислюють також теологи, психологи, економісти тощо. При цьому у межах юридичного розуміння поняттям «праця», на думку провідної української вченої у сфері трудового права Н.Д. Гетьманцевої, окреслюється явище, яке можна розуміти як «первинно необхідну, суспільно корисну, інноваційну, доцільну, цілеспрямовану, вольову, оцінну діяльність, пов'язану з реалізацією унікальних властивостей

людини, її фізичних та розумових здібностей шляхом її творчого і фізичного самоствердження, тобто як діяльність, спрямовану свідомо і цілеспрямовано змінювати навколишнє середовище з метою створення нових матеріальних і духовних цінностей та задоволення потреб і інтересів людини, суспільства, держави, і таку, що породжує особливий вид суспільних відносин та потребує у зв'язку з цим правового регулювання» [2, с. 135].

Осміслення важливості праці та центральності у виробничих відносинах людини зумовило становлення концепції гідної праці, особливою частиною якої є захист трудових прав найманих працівників, соціально-правове значення якого сьогодні важко недооцінити. Зокрема, це пояснюється тим, що праця не може бути гідною у тому разі, якщо будь-яке порушення трудових прав працівників не буде вважатись фактичною підставою для добросовісної реалізації права працівника на захист.

Особливу актуальність це питання отримує в сучасних умовах реформування трудового законодавства, коли на державному рівні все більше утверджуються несоціальні ідеї, що є виявами загальносвітової тенденції перегляду парадигми регулювання відносин у галузі праці в контексті ідеї т. зв. меркантицентризму [3], кризь призму якого законні інтереси працівників у сфері праці втрачають свою пріоритетність порівняно з економічними інтересами роботодавця. Додатково ускладнює стан вирішення означеної проблеми той факт, що в наявних наукових дослідженнях комплексно не досліджувалась сутність права держслужбовців України на захист трудових прав у світлі концепції гідної праці.

У тій чи іншій мірі проблеми права держслужбовців на захист трудових прав досліджувались українськими юристами-трудовами, зокрема Н.І. Бернацькою, О.А. Губською, О.Ю. Дроздом, М.І. Зубрицьким, М.І. Іншиним, М.М. Клемпарським, В.Я. Мацюком, Д.П. Ушверідзе. Наявні наукові напрацювання цих та інших науковців становитимуть важливе підґрунтя для нашого дослідження. При цьому необхідно зауважити те, що у раніше опублікованих працях не завжди враховані останні зміни у законодавстві та досягнення в еволюції теорії концепції гідної праці держслужбовців, у світлі яких нами розглядається питання захисту трудових прав цих суб'єктів.

Метою цієї наукової розвідки є з'ясування концептуальної сутності права на захист трудових прав у контексті сучасної концепції гідної праці державних службовців. Для

досягнення поставленої мети необхідно виконати такі *завдання*: 1) проаналізувати соціально-правову значущість захисту трудових прав працівників кризь призму концепції гідної праці державних службовців; 2) окреслити зв'язок забезпечення права на захист трудових прав з іншими можливостями реалізації держслужбовцем права на гідну працю; 3) сформулювати визначення поняття «право держслужбовців на захист трудових прав»; 4) у висновках до наукової розвідки узагальнити отримані результати дослідження.

Виклад основного матеріалу. Гідна праця у широкому сенсі є працею, що системно вибудована на гуманістичному принципі трудового права, тобто вона орієнтована на трудові права людини та її законні інтереси у сфері праці (певною мірою також і поза сферою праці) та сприяє свободі відчуття працездатною людиною її гідності, а також сповна відповідає критеріям (вимогам) концепції гідної праці.

Щоб повною мірою осмислити сутність захисту трудових прав працівників в аспекті концепції гідної праці, необхідно спершу з'ясувати соціально-правову значущість цього захисту. У цьому контексті зауважимо, що формування захисту трудових прав працівників як надзвичайно соціально важливого елементу концепції гідної праці в сучасному вигляді відбулось у результаті еволюції самої концепції гідної праці (її розширення та поглиблення), а також загальної правової тенденції щодо визнання індивіда та його прав стрижнями правових норм. Що стосується орієнтування правових систем на індивіда та його права, то з цього приводу слід зауважити, що ХХ ст. та початок ХХІ ст. вченими часто називається періодом прав людини, адже, як справедливо зауважує юрист-міжнародник С.С. Ібрахім, абсолютна більшість міжнародних норм певною мірою стосується захисту прав індивідів, що є феноменом, який має багато аспектів [4, с. 5]. Одним з цих аспектів є захист трудових прав, що в сучасний період є проблемою, котра має всесвітнє значення. Саме тому в умовах становлення демократичної, соціальної, правової держави, соціально-орієнтованої ринкової економіки проблема забезпечення поваги і дотримання прав людини набула глобальних масштабів на національному рівні, в тому числі і в основній сфері життєдіяльності людини – сфері праці [5, с. 569].

Крім того, як зазначає юрист-трудовик М.І. Іншин, захист трудових прав працівників є важливою складовою частиною демократичного, правового й соціального

суспільства [6, с. 132]. Тобто не існує правової та демократичної держави, в якій трудові права і законні інтереси працівників не захищаються [3, с. 72–73]. Розширює цей постулат О.В. Григоренко, яка наголошує, що обов'язковою умовою існування будь-якої сучасної правової та демократичної держави є не лише закріплення комплексу прав і свобод особи, але й «належний механізм їх визнання, дотримання та ефективного захисту» з урахуванням того, що у захисті прав та інтересів особи потреба виникає в той момент, коли ці права та інтереси порушуються чи оскаржуються [7, с. 144].

З означеного випливає, що надзвичайна соціально-правова важливість та особливість захисту трудових прав працівників у межах концепції гідної праці зумовлена тим фактом, що умови, за яких працівник потребує захисту трудових прав і не може їх захистити, не можна назвати повною мірою гідними умовами. Крім того, забезпечення усіх інших умов трудової діяльності працівника в установі (організації, на підприємстві), коли паралельно трапляється порушення хоча б одного трудового права чи законного інтересу у сфері праці працівника, втрачає свій концептуальний зміст та ефект, адже всі трудові права взаємопов'язані й впливають з одного джерела – учасника трудових правовідносин. Так, наприклад, вчасна та в повному розмірі оплата праці, забезпечення гармонійних відносин в трудовому колективі тощо втрачають свій ефект приведення умов праці до стандартів концепції гідної праці, коли працівник здійснює свої трудові обов'язки понаднормово, не маючи можливості реалізувати своє право на відпочинок і захистити це право. У межах наведеного прикладу продовжимо, що порушення права на відпочинок та неможливість захистити це право призведе до погіршення взаємовідносин у трудовому колективі, порушить принцип свободи праці (у частині права не працювати, коли можна реалізувати право на відпочинок).

Зазначимо, що працівник, здійснюючи свою трудову діяльність, й сьогодні, коли трудові права людини визнані надзвичайно цінними й непорушними, а правові відносини в суспільстві врегульовуються за принципом «людина – найвища соціальна цінність», часто наштовхується на різноманітні перешкоди у реалізації ним своїх трудових прав. При цьому вказане, звісно, стосується не лише української практики, але й практики решти держав світу (як відомо, не існує жодної держави, в якій би трудові права працівників не зазнали би порушень).

С.І. Ілларіонова також звертає увагу на цю проблему, вказуючи на те, що перешкоди

до реалізації працівником своїх трудових прав «викликані об'єктивними чинниками, але часом вони породжуються волею інших осіб (наприклад, роботодавцями). Такі перешкоди спрямовані безпосередньо на особу працівника і здатні заподіяти йому шкоди або створити загрозу настання негативних для нього наслідків. У такому разі залежність працівників від представників роботодавця настільки велика, що призводить до відмови їх від захисту своїх прав, гарантованих трудовим законодавством» [8, с. 72].

Тобто неможливість захистити трудові права працівників, про які ми вказували, сьогодні пов'язана не лише з недосконалістю правового механізму забезпечення гідної праці, але й з тим фактом, що працівники за власною волею відмовляються від захисту порушених прав, що становить особливу проблему в контексті питання, що нами досліджується. Це пояснюється тим, що державні службовці лише у крайніх випадках звертаються за захистом своїх трудових прав, вважаючи, що це може зашкодити службовій кар'єрі, чи тоді, коли вони взагалі не мають практичної можливості бути захищеними від ігнорувань державою стандартів концепції гідної праці держслужбовців (наприклад, судді сьогодні вимушені працювати в умовах неадекватної інтенсивності праці, а робочі місця суддів не завжди відповідають засадам гідних умов праці тощо). Усе це призводить до знецінення зазначеної концепції й в інших випадках, зокрема тоді, коли ці порушення можна усунути шляхом реалізації права на захист. При цьому зазначимо, що відмова від права на захист трудових прав не скасовує потреби захисту порушеного права працівника, а також самого права на захист.

Окрім того, наголосимо, що в наявному широкому колі прав та обов'язків держслужбовців, які можуть бути порушені та захищені, особливого значення набувають саме права найменш захищених та уразливих категорій осіб (люди з особливими потребами, малолітні діти та жінки). Саме тому гармонізація стандартів щодо цих категорій має бути на порядку денному всіх без винятку держав, оскільки саме так світова спільнота може досягти високого рівня розвитку гуманізму та усвідомлення людяності як такої, а культурний релятивізм та відмова від виділених систем культурних цінностей є наступним кроком на зазначеному шляху [4, с. 5]. Тобто концепція гідної праці передбачає захист не лише працівників як таких, але також вона спрямована на особливий захист окремих категорій працівників. Це має важливе значення в межах нашого дослідження, адже серед державних службов-

ців як працівників є також держслужбовці з інвалідністю, вагітні держслужбовці, держслужбовці, що є самотніми батьками тощо. Все це, безперечно, є додатковим аргументом для більш глибокого поширення концепції гідної праці на держслужбовців.

Разом із тим, розглядаючи право держслужбовців на захист власних трудових прав, вважаємо, що необхідним є правильне розуміння, чим є це право. Вітчизняний вчений М.І. Кобаль констатує, що, з одного боку, у законодавстві України про державну службу відсутні «роз'яснення того, що являє собою захист прав державних службовців та які існують форми цього захисту», а з іншого – є «відсутність окремого переліку способів захисту трудових прав державних службовців та їх розпорощеність в окремих главах Кодексу законів про працю України та статтях Закону України «Про державну службу» [9, с. 162].

У загальному сенсі правом на захист, зокрема, є матеріальне суб'єктивне право правоохоронного характеру, яке виникло в момент порушення суб'єктивного права потерпілого і впливає з конституції [10, с. 87]. У процесуальному аспекті право на захист містить три основні можливості: 1) можливість особи звернутися з вимогою про захист порушеного (або оскаржуваного права, охоронюваного законом інтересу) до компетентного органу у передбаченій законом формі; 2) можливість користуватися всіма передбаченими законом правами у процесі розгляду своєї вимоги, встановленими щодо даної форми захисту прав; (3) можливість оскарження в установленому законом порядку рішення органу у відповідній справі [11, с. 61].

Висновки

Отже, *право державних службовців на захист трудових прав* – це матеріальне суб'єктивне право, виражене у можливості держслужбовця звертатись до певних способів захисту, застосовувати заходи правового характеру для відновлення його порушеного чи оскаржуваного права. При цьому у загальному концептуальному сенсі право державних службовців на захист трудових прав є правом, на якому вибудовується фундамент належного функціонування правового механізму гідної праці державних службовців, адже воно дозволяє у кожному конкретному випадку виправляти недоліки впровадження концепції гідної праці на державній службі, а також негативну практику реалізації положень чинного законодавства та договорів, в яких ця концепція вже втілена.

Таким чином, право державних службовців на захист трудових прав, тобто його

фактична реалізація, є: 1) показником того, що держава, яка є роботодавцем для держслужбовця, є правовою та соціальною державою; 2) основою для нормальної реалізації державним службовцем усіх інших трудових прав і законних інтересів, якими характеризується його правовий статус (невиправдане звуження права держслужбовців на захист трудових прав призводить до суттєвого дисбалансу сторін службово-трудова правовідносин, результатом чого є загальне зниження рівня гідної праці на державній службі та поступова маргіналізація державних службовців); 3) одним з найважливіших практичних утілень активізації функціонування правового механізму забезпечення гідної праці держслужбовців (це пояснюється тим, що відповідний механізм в активній формі виявляє себе за зверненням держслужбовця, котрий вважає, що потребує захисту трудових прав); 4) індикатором якості впровадження концепції гідної праці на державній службі. Таким чином, не викликає жодних заперечень думка про те, що забезпечення права держслужбовців на захист трудових прав є фундаментальною гарантією гідної праці та важливим елементом правового механізму забезпечення гідної праці вказаних суб'єктів трудового права. При цьому слід мати на увазі, що реалізація вказаного права має бути забезпечена правовим механізмом забезпечення гідної праці, а саме відповідними способами та засобами, критичний аналіз яких потребує подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел:

1. Шабанов Р.І. Доктрина зайнятості як складова соціального захисту населення від безробіття : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2015. 418 с.
2. Гетьманцева Н.Д. Правове регулювання трудових відносин у сучасних умовах господарювання : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Чернівці, 2015. 481 с.
3. Гладкий В.В. Коласп трудових прав працівників у призмі ідеї меркантицентризму в постіндустріальному суспільстві. Захист демократичних цінностей і дотримання прав людини в Україні : матер. Всеукр. правн. дисп., Кривий Ріг, 13 груд. 2017 р. Кривий Ріг : ДЮІ, 2017. С. 71–76.
4. Ібрахім С.С. Міжнародно-правові норми про захист трудових прав жінок та їх імплементація в арабських державах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2015. 202 с.
5. Байло О.І. Захист трудових прав працівників за законодавством України. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу, Одеса, 16–17 трав. 2013 р. ; відп. за вип. В.М. Дрьомін. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 1. С. 569–570.

6. Іншин М.І. Захист трудових прав працівників: аналіз законодавства. *Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 2 (2). С. 129–133.

7. Григоренко О.В. Реалізація та захист прав фізичних осіб, що виникають при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 226 с.

8. Ілларіонова С.І. Форми та способи захисту прав працівників в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2015. 222 с.

9. Кобаль М.І. Забезпечення трудових прав державних службовців в умовах євроінтеграції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2017. 182 с.

10. Пробко І.Б. Поняття та класифікація конституційних прав, свобод і обов'язків людини та громадянина, гарантії їх реалізації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. № 11. С. 86–89.

11. Смолярова М.Л. Роль і значення принципів розгляду трудових спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 60–62.

The article analyzes the conceptual essence of the right to protect labor rights in the context of the modern concept of the civil servants' decent work in Ukraine. The author establishes the social and legal significance of protecting the labor rights of civil servants and determines the relationship between ensuring the right to protect labor rights and other opportunities for civil servants to exercise the right to decent work. The conclusions formulate a definition of the concept of "the right of civil servants to protect labor rights", and summarize the other results of the study, on the basis of which the conceptual essence of the law under investigation is determined. It has been determined that securing the right of civil servants to protect labor rights is a fundamental guarantee of decent work and an important element of the legal mechanism for ensuring decent work of these subjects of labor law. It has been established that the right of civil servants to protect labor rights is a substantive subjective right expressed in the ability of a civil servant to resort to certain remedies, to apply legal measures to restore his or her violated or contested right. In the general conceptual sense, the right of civil servants to protect labor rights is a right on which the foundation of the proper functioning of the legal mechanism of decent work of civil servants is built, since it allows in each case to correct the shortcomings of the implementation of the concept of decent work in the civil service, as well as the negative practice of implementation provisions of applicable law and treaties in which this concept is already embodied. It is concluded that the right of civil servants to protect labor rights is: 1) an indicator that a state that is an "employer" for a civil servant is a legal and social state; 2) the basis for the normal realization by the civil servant of all other labor rights and legitimate interests that characterize his legal status (unjustified narrowing of the right of civil servants to protect labor rights leads to a significant imbalance of the parties to the employment relationship, resulting in a general decrease in the level of decent work service and the gradual marginalization of civil servants); 3) one of the most important practical embodiments of the activation of the functioning of the legal mechanism for ensuring decent work of civil servants; 4) an indicator of the quality of implementation of the concept of decent work in the civil service.

Key words: civil servant, decent work, labor rights, public service, right to protection.